

KITEKINTÉS

INFORMÁCIÓS SZOLGÁLTATÁSOK TERVEZÉSE A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOKBAN

LINE, M. B. Design of information services in the social sciences. Relations on a research project into design of information systems in the social science c. előadása alapján (IFLA General Conference, 1980. 13 p.) SZABÓNÉ TÖRS HANNA tömörítvénye.

1971 és 1975 között a Bath-i egyetemen széles körű kutatási program keretében vizsgálták a társadalomtudományi információigényt, ezen belül a másodfokú szolgáltatások fejlesztésére irányuló kérdéseket. A kutatás végső eredménye szerint a társadalomtudósok nem aktív használói az információszolgáltatásoknak (beleértve a referáló- és indexszolgáltatásokat). Az átlagosan használt másodfokú szolgáltatások száma 2-nél kevesebb volt: a minta 22%-a egyet sem, 65%-a csak egyet használt. Még az olyan jól megalapozott szolgáltatásokat is, mint a *Sociological Abstracts* és a *Journal of Economic Abstracts* a szociológusoknak csupán 16%-a, ill. a közgazdászoknak 15%-a használta.

Az említett kutatóprogram a DISISS (Design of Information Systems in the Social Sciences) első része a társadalomtudományi irodalom méretét, növekedését és szerkezetét vizsgálta. A II. világháború óta a növekedés meggyorsult, noha a növekedési ráták témák és országok szerint igen eltérőek. Váratlan felismerésnek bizonyult, hogy a másodfokú források előállítása viszonylag kevés fejlett országra koncentrálódott; 1970-ben a kiadott szolgáltatások 52%-a és a monográfiák 70%-a 10 országban jelent meg. A másodfokú szolgáltatások aránya az elsődleges folyóiratokhoz viszonyítva az 1920. évi 1:42-ről 1970-ben 1:15-re változott.

A DISISS második része a kriminológia és a közigazgatás terén vizsgálta, hogy a különböző szolgáltatások milyen mértékben fedik le az adott témájú szakirodalmat. Mindkét téma esetében kimutatható az egyéb tudományágakhoz való kapcsolódás, amely az index- és referáló szolgáltatások speciális problémáját eredményezi.

A DISISS harmadik részét az egyedi másodfokú szolgáltatások tervezésének szentelték. Minden másodfokú szolgáltatásnak vannak bizonyos jellemzői, pl.: az irodalom lefedése, a kiadás gyakorisága, az input tartalma (referátumok, hivatkozások kulcsszavakkal, csak hivatkozások, stb.), van-e index hozzá vagy nincs. Minél több ilyen kritériumnak felel meg a szolgáltatás, annál költségesebb lesz. A jellemzők optimális kombinációjának megoldását vizsgálták a *Geo Abstracts*-el. A kiadóval egyetértésben az említett kritériumok 48 különböző variációját állították elő és küldték el egy 192 fős – gyakorlati kutató és oktató tervezőkből álló csoportnak, amelyet mintának tekintettek. A kérdőívek értékelése azt mutatta, hogy a legkedveltebb a havi gyakoriságú kiadvány; a kiadványonkénti

tételszám 100–200 között az optimális. Előnyben részesítették a kulcsszavas címekkel ellátott referátumokat, viszont a felhasználóknak csupán 1/4-e ítélte az önmagukban álló címeket elégtelennek.

A DISISS negyedik és egyben legnagyobb része egy széles körű bibliográfiai tételelemzés volt, amely tájékoztatott a hivatkozások különböző témákban való megoszlásáról, a periodikumok közötti koncentrációjáról és szóródásáról, az egyes témák, országok és nyelvek közötti kapcsolatáról, valamint a hivatkozott anyag különböző formáiról (periodikum, report, monográfia). Ezek az információk igen hasznosak egy másodfokú szolgáltatás tervezésénél. Pl.: sokkal könnyebb egy olyan témában szolgáltatást tervezni, amelyben viszonylag kisszámú kiadványt nagyon gyakran használnak (pl.: közgazdaságtan, pszichológia) és nehezebb olyanban, amelyben a kiadványok jobban szóródnak (pl.: szociológia, politikatudomány). A bibliográfiai tételek nyelvi megoszlásáról megállapítható, hogy világnyelvek esetében a tételek zömmel ugyanazon nyelvű irodalomból származnak.

A DISISS kísérletet tett a másodfokú szolgáltatások valódi költségeinek megállapítására – kevés sikerrel. Egy kereskedelmi szervezet valószínűleg megfelelő költségvetést tud adni, azonban a társadalomtudományi másodfokú szolgáltatások nagy része „félíg” kereskedelmi, ezért költségeik általában ismeretlenek. A másodfokú források többségének hatékonyságát illetően kétségek merültek fel; ha a költségek ismeretlenek, költség-hatékonyságuk megállapíthatatlan.

A természettudományok terén a társadalomtudományokhoz viszonyítva sokkal kedvezőbb a helyzet: kevesebb és átfogóbb másodfokú szolgáltatások vannak forgalomban. Nehéz megítélni, hogy ez miért van így. Megnövekedett a koordinálatlan szolgáltatások száma, vevőként szerepel majdnem minden könyvtár, de a vevő nem feltétlenül felhasználó is egyben. A felhasználók csak ahhoz férhetnek hozzá, amit könyvtárunk megvásárol és ha használtak is már egy másik, vagy jobb szolgáltatást, nem áll módjukban változtatást javasolni.

A sok, kis, koordinálatlan és félíg-kereskedelmi szolgáltatás révén a társadalomtudományi információs rendszerben uralkodó „rendetlenség” egyformán érinti az előállítót, a könyvtárost és a felhasználót. Az elsőt aligha elégíti ki, ha kihasználatlan és szükségtelen terméket állít elő akkor, ha jobb szolgáltatás kevesebb pénzért állítható elő. A felhasználóknak pedig vagy túl nagy energiát kell fordítaniuk a releváns anyag felkutatására, vagy sokat elvesztenek a nem megfelelő másodfokú szolgáltatások révén. De a jelen „áldatlan” helyzet mégiscsak a könyvtárost sújtja legjobban, akit ez a tájékoztatási munkában gátol.

A helyzeten a jövőt tekintve csak egy széles körű adatbank fokozatos kiépítése révén lehet javítani. Egy ilyen rendszer kielégíthetné a társadalomtudományi másodfokú szolgáltatásokkal szemben támasztott összes követelményt – rugalmasság, a változó igényekhez való alkalmazkodóképesség, az áttekintés vagy szelektivitás lehetősége, gyorsaság (on-line kapcsolat révén), szétsugárzás (on-line vagy publikált dokumentumcsomagok révén) és a hozzáférési pontok nagy száma. Egy ilyen rendszer megvalósítása nagymértékű kooperációt igényelne, de ez csak akkor jöhetne létre, ha előnye nyilvánvaló lenne. Ha a másodfokú szolgáltatásokat gépesítik, a megfelelő formájú inputok költségei

csökkennek. Bármekkorák is az akadályok, a jövő útja csak ez lehet és nagyon nehéz előre látni, hogyan lehet hagyományos módon megvalósítani az ideális magasszintű másodfokú szolgáltatásokat. Addig is a hagyományos rendszereket messzemenően fejleszteni kell. Azonban a koordináció hiányát semmilyen megoldás nem tudja pótolni. A koordináció még egy országon belül is elég nehéz: a különböző nyelveket beszélő és – ami még fontosabb – különböző társadalmi rendszerű országok esetében a kilátások igen reménytelenek.

El kellene érni, hogy a gyengébb minőségű szolgáltatások megszűnjenek, a jobbak váljanak valóban jókká. A legbiztatóbb az lenne, ha a legjobb szolgáltatásokat egy kereskedelmi szervezet vagy egy nagy intézmény átvállalná. Mindenesetre a tehetetlenségi erők igen nagyok és balgaság lenne a túlzott bizakodás.

A másodfokú szolgáltatások vevői, a könyvtárosok szenvednek legtöbbet azok hatékonyságától és ők nyernek legtöbbet a fejlesztések révén. Nekik módjukban áll értékelni a beszerzett szolgáltatást. (Az értékelés az irodalom lefedésének, a tételek átfedésének, a gyakoriság objektív tanulmányozásából állhat.) Az értékelés másik fajtája inkább szubjektív elemekre vonatkozik, mint használhatóság és a releváns tételek révén eredményezett termelékenység. Az objektív és a szubjektív értékelés kooperációs programja megosztaná az adatgyűjtés terheit és minden bizonnyal segítene feltárni a különböző szolgáltatások színvonalát.

MŰHOLDAS KOMMUNIKÁCIÓS ÁLLOMÁSA is lesz Farmington (USA) épülő új városi könyvtárának. A kísérleti céllal (egy helyi vállalat támogatásával) létesülő állomást nemcsak könyvtárközi kommunikációra és adatátvitelre fogják használni, hanem rendelkezésre bocsátják a helyi vállalatoknak, szervezeteknek is, „távkonferenciák” rendezésére. (Advanced Technology – Libraries, 1981. 8.no.)

ELKÉSZÜLT AZ USA NYOMTATOTT KÖZPONTI KATALÓGUSA, a „National Union Catalog: pre-1956 imprints”. Az 1956 előtti nyomtatványokat 755 kötetben feltáró kiadvány 14 év alatt jelent meg, 1500 példányban. Az utolsó kötet utolsó céduláját (Zyndram-Kosciatowska művéről) 1981. január 12-én dolgozta be a szerkesztőség, s január 27-én a Kongresszusi Könyvtár már megünnepelhette a teljes mű megjelenését.

(LC Information Bulletin, 1981. 8.no.)